

2018

DARBA TIRGUS NĀKOTNE

Darba tirgus tendences un to ietekme uz nabadzības un sociālās atstumtības risku

ANALĪTISKAIS DOKUMENTS

ES IEKĻAUŠANAS STRATĒGIJU GRUPA

IEVADS

Darba tirgus piedzīvo straujas izmaiņas: nesenā ekonomikas un finanšu krīze, kā arī tās sekas ir padarījušas šīs izmaiņas arvien redzamākas. Pašreizējie pētījumi mēdz uzsvērt šo darba tirgus pārmaiņu neizbēgamību, tomēr gala rezultātā saistībā ar to ir jāpieņem politiskie lēmumi.¹ Dalībvalstu valdību galvenais pienākums ir iesaistīties jaunāko darba tirgus norišu izstrādē. Pašlaik ir plaši izplatītas netipiskas nodarbinātības formas (ar pagaidu darba līgumiem, nestabilu darba laiku un atalgojumu), kā arī jauni ārpalpojumu modeļi un, bieži vien, arī fiktīva pašnodarbinātība. Tas viss daudzus iedzīvotājus ir atstājis bez pienācīgas darbavietas un sociālās aizsardzības.

Tehnoloģiskie sasniegumi, it īpaši informācijas un komunikācijas tehnoloģijās (IKT), ir noveduši pie „digitālās ekonomikas” parādīšanās (ko sauc arī par „platformas”, „sadarbības” vai „koplietošanas ekonomiku”) un arī pie tā, ka ražošanas uzdevumus pakāpeniski pārņem viediekārtas, kas aizvieto cilvēkus – darba ņēmējus. Šāda veida ekonomika ir radusies no novatoriskiem pakalpojumu sniegšanas modeļiem, kurus bieži vien atbalsta un sekmē informācijas un komunikācijas tehnoloģijas, taču rezultātā digitālā ekonomika sāk apdraudēt tradicionālus uzņēmējdarbības modeļus, kā arī nodarbinātības lomu sabiedrībā. Prioritāte, kas pašreizējā arvien vairāk globalizētā un savstarpēji atkarīgā pasaulē tiek piešķirta uzņēmumu konkurētspējas palielināšanai un peļņai neatkarīgi no tā, kā tas ietekmē darba ņēmējus un sociālās tiesības, ir izraisījusi pastiprinātu darbavietu pārvietošanu², kas ir galvenais sociālā

¹ Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komiteja 2017. gada 1. martā rīkoja svarīgu konferenci „Ceļā uz ilgtspējīgāku Eiropu”, kurā tika aplūkoti daudzi nozīmīgi pētījumi šajā jautājumā. Vairāk informācijas: <https://www.eesc.europa.eu/agenda/our-events/events/towards-more-sustainable-europe>

² **Darbavietu pārvietošana** attiecas uz ražotņu, kapitāla vai nodarbinātības pārvešanu no vienas pasaules daļas uz otru, kurā uzņēmumam ir konkurences priekšrocības, piemēram, zemākas ražošanas izmaksas (tostarp darbinieku atalgojums). Uzņēmumi, kuru mērķis ir iegūt

dempinga virzītājspēks. Tas ir pazeminājis nodarbinātības un sociālās aizsardzības standartus un ir neizbēgami ietekmējis arī nabadzības, sociālās atstumtības un nevienlīdzības līmeni.

Ko saka cilvēki, kuri pieredzējuši nabadzību?³

- **PAR NODARBINĀTĪBAS NESTABILITĀTI:** „Cilvēki sāk strādāt jebkura veida darbā, dažreiz ar atalgojumu, kas ir zemāks par minimālo algu ... un viņu apgādībā taču ir bērni ...”
- **PAR ZEMĀM ALGĀM:** „Tā vietā, lai noteiktu minimālo algu, mums vajadzētu noteikt „pienācīgu” algu; mums ir nepieciešama nauda, lai dzīvotu, nevis tikai lai izdzīvotu ...”
- **PAR DARBASPĒKA MIGRĀCIJU:** „Imigrācija, ko izraisa globalizācija, kapitālisms, diktatūras režīms valstī ... šādās dramatiskās situācijās cilvēki kļūst arvien nabadzīgāki un arvien vairāk neaizsargāti ...”
- **PAR GLOBALIZĀCIJU:** „Pasaules sabiedrībā mums ir jāmaina savs domāšanas veids attiecībā uz resursu trūkumu, kas ir izveidojies pasaulē.”
- **PAR LĪDZDALĪBU:** „Mums ir nepieciešams, lai cilvēki pieņemtu lēmumus par labu tiem iedzīvotājiem, kuriem ir nepieciešama palīdzība un kuru vajadzības līdz šim ir palikušas nepamanītas ...”
- **PAR SOCIĀLAJĀM PRIORITĀTĒM:** „Eiropas Savienības valstis nepietiekami seko līdzī sociālo jautājumu risināšanai ...”

Eiropas Savienības *Eiropas Stratēģijas 2020* nabadzības samazināšanas mērķa sasniegšana tiek kāvēta, un visticamāk šis mērķis netiks sasniegts laikā, jo pašreiz gandrīz 21 miljons iedzīvotāju visā Eiropas Savienībā joprojām piedzīvo nabadzību. Tajā pašā laikā Eiropas Komisija ir ierosinājusi jaunu *Eiropas Sociālo tiesību pīlāru*,

visaugstāko peļņu, ražo preces valstīs, kurās ražošana izmaksā lētāk, un pārdod tās valstīs, kurās ir lielāka pirktspēja.

³ Šie ir *Cilvēku, kuri pieredzējuši nabadzību* (PeP) 2017. gada Eiropas sanāksmes „Strādājošo nabadzības izskaušana” (kura notika 2017. gada 9. un 10. novembrī Briselē) dalībnieku citāti.

kura mērķis ir stiprināt Ekonomiskās un Monetārās Savienības sociālo dimensiju. Jaunas darba metodes pašlaik ir viens no īpaši definētajiem jautājumiem nodarbinātības jomā, un tas ir bijis arī strukturēta ieinteresēto personu dialoga galvenais temats. Nākotnē būs redzams, cik liela ir šo jauno darba tirgus tendenču sociālā ietekme kopējā Eiropas darba tirgū ar *Eiropas Sociālo tiesību pīlāra* integrēšanu pusgada laikā Eiropā. Savukārt jaunākais Sociālo rezultātu pārskats sevī ietver tikai rādītāju attiecībā uz iedzīvotāju digitālajām prasmēm. Eiropas Padomes ieteikums par pieejamas sociālās aizsardzības nodrošināšanu visiem nodarbinātības veidiem tika publicēts kā daļa no *Sociālās taisnīguma paketes*. Ja šī iniciatīva tiks pareizi ieviesta, tā varētu palīdzēt nodrošināt labākas nodarbinātības un sociālās aizsardzības tiesības un nosacījumus, tostarp attiecībā uz jaunu veidu (nestabiliem) darba līgumiem. Gaidāmajā *Daudz gadu finanšu shēmas* (MFF) pārskatā tiks aplūkoti jauni nodarbinātības veidi un atbalsts nodarbinātības un sociālajām tiesībām, kuram tika piešķirta prioritāte valsts izdevumos.

Šādā kontekstā rodas **vairāki jautājumi**, kas attiecas uz EAPN tīkla misiju:

- Kas tieši notiek nodarbinātības jomā vietējā līmenī?
- Kāda ir jaunu darba veidu ietekme uz nodarbinātību un sociālo aizsardzību, it īpaši attiecībā uz cilvēkiem, kuri saskaras ar nabadzību vai kuri ir pakļauti nabadzības riskam?
- Kas ir ieguvēji un zaudētāji šajā situācijā?
- Kādas galvenās atziņas un ieteikumus mēs varam iegūt no EAPN tīkla dalībnieku tiešās pieredzes dalībvalstu līmenī?

Visa 2017. gada garumā EAPN tīkla Eiropas Savienības *Iekļaušanas stratēģiju grupa* (ES ISG) ir īstenojusi plašu dialogu, kas atspoguļo šīs jaunās parādības nodarbinātības jomā, lai risinātu iepriekš pieminētos jautājumus un panāktu vienprātību EAPN tīkla dalībnieku vidū par iespējamām atbildēm uz šiem jautājumiem, kā arī par nodarbinātības jomā pastāvošo problēmu (gan veco, gan jauno) risināšanu. Šo analītisko dokumentu ir izstrādājusi *Dr. Katherine Duffy* (no EAPN-Lielbritānija) un *Amana Ferro* (EAPN Eiropa). Dokuments balstās uz padziļinātām diskusijām un viedokļu apmaiņu, kas ir notikusi Eiropas Savienības ISG

sanāksmēs, kuras notika 2017. gada 15. - 17. martā Valladolidā, 16. - 17. jūnijā Briselē un 19. - 20. oktobrī Dublinā. Turklāt, tas balstās uz informāciju, kas tika savākta 2017. gada pavasarī, izmantojot aptaujas veidlapas, kuras tika izsūtītas EAPN tīkla dalībniekiem. Dokumenta galīgo versiju ES ISG grozīja un apstiprināja 2017. gada oktobrī, tostarp arī dokumenta galvenos vēstījumus un ieteikumus politikas veidotājiem, kuri būtu jāizmanto dalībvalstu un visas Eiropas Savienības līmenī.

Šis EAPN dokuments padziļināti atspoguļo darba tirgus tendences, kuras pašlaik tiek aprakstītas citos ES dokumentos (piemēram, 2017. gada *Ziņojumā par nodarbinātības jomas un sociālo attīstību Eiropā (ESDE)* un *Eiropas Sociālo tiesību pīlārā*), ietverot sevī arī tīkla dalībnieku informācijas analīzi attiecībā uz situāciju nodarbinātības jomā dalībvalstu līmenī. Šis analītiskais dokuments cenšas atspoguļot cilvēku, kuri ir pakļauti nabadzības un sociālās atstumtības riskam, reālo situāciju un definē galvenos veidus, kā labāk iekļaut un risināt šos jautājumus, veidojot ES un dalībvalstu politiku nodarbinātības un sociālās iekļaušanas jomā.

GALVENIE VĒSTĪJUMI

- 1) Darba tirgus **strauji mainās**: ne tikai, ņemot vērā jaunākos tehnoloģiskos sasniegumus, kas veicina jaunu uzņēmējdarbības modeļu un jaunu darba līgumu veidu parādīšanos, radot jaunas iespējas iekļaušanai darba tirgū, bet arī palielinot darbavietu, bezdarba, sociālās aizsardzības un labklājības samazināšanās risku, kā arī nevienlīdzības, nabadzības un sociālās atstumtības līmeni.
- 2) **Darba tirgus nestabilitāte**, kas sevī ietver nepastāvīgu nodarbinātību (t.i., uz noteiktu laiku) un sociālās aizsardzības samazināšanos, ir arvien pieaugusi pēdējo vairāk nekā desmit gadu laikā (it īpaši pēc ekonomiskās krīzes, uz taupību balstītajā ekonomikas politikas vidē).
- 3) Daudz kas no pašreizējām diskusijām un pētījumiem par jaunajām darba tirgus tendencēm (it īpaši attiecībā uz robotizāciju, digitalizāciju un globalizāciju, kuras tiek raksturotas kā neizbēgamu pārmaiņu tehnoloģiskais virzītājspēks) nepietiekami ņem vērā **potenciālos nabadzības un sociālās atstumtības riskus**.
- 4) **Atbilstoša un visiem iedzīvotājiem pieejama sociālā aizsardzība** ir galvenais elements, kas ir nepieciešams, lai samazinātu nabadzības un sociālās atstumtības risku un veicinātu sociālo iekļaušanu. Valsts sociālā nodrošinājuma sistēmas ir jāpielāgo, lai nodrošinātu visu veidu darba ņēmēju iekļaušanu, un viņi netiktu izslēgti no sociālās aizsardzības, jo viņi neatbilst vecajām darba tirgus definīcijām (attiecībā uz darba laiku, darba ņēmēju, darbinieku, neatkarīgu darbuzņēmēju vai darba devēju platformu), kuras arvien biežāk nav pietiekami piemērotas mūsdienu uzņēmējdarbības praksēm. Bezdarbnieki vai tie cilvēki, kuri nespēj strādāt, būtu jāaizsargā, izmantojot sociālo palīdzību, tostarp arī pienācīgu minimālo ienākumu.

- 5) Dalībvalstu **valdībām ir pienākums veidot un regulēt darba tirgu un sociālās aizsardzības sistēmas**, lai novērstu negatīvas sociālās sekas, tādēļ politiskā griba ir nepieciešama, lai nodrošinātu, ka neviens iedzīvotājs netiek atstumts, un no sasniegumiem šajās jomās gūst labumu visi iedzīvotāji. Risinājumiem šajās jomās ir jāatbalsta iekļaujošais darba tirgus un ir jānodrošina, lai nodarbinātības kvalitāte, kā arī nodarbinātības un sociālās aizsardzības tiesības tiktu atbilstoši definētas un attiecinātas uz visiem darba attiecību veidiem. Tāpat ir svarīgi nodrošināt, lai sociālās aizsardzības sistēmas tiktu attiecinātas arī uz tiem iedzīvotājiem, kuri nestrādā.
- 6) **Pilsoniskajam un sociālajam dialogam** (kas sevī ietver arī cilvēku, kuri saskaras ar nabadzību, balsis) ir jābūt nodarbinātības jomas politikas izstrādes, īstenošanas un uzraudzības neatņemamai sastāvdaļai.

DARBA TIRGUS TENDENCES UN TO IETEKME UZ NABADZĪBU

Šajā sadaļā tiek pieminētas dažas galvenās darba tirgus tendences un to ietekme uz cilvēkiem, kuri piedzīvo nabadzību un sociālo atstumtību. Informācija ir balstīta uz esošajiem ES dokumentiem (piemēram, uz 2017. gada ziņojumu „Nodarbinātība un sociālā attīstība Eiropā” (ESDE)⁴, Eiropas Sociālo tiesību pīlāru un pašreizējiem pētījumiem šajā jomā), kā arī uz tiešām liecībām un realās dzīves piemēriem no ES dalībvalstīm, kurus ir nodrošinājuši EAPN tīkla dalībnieki.

2.1. Kopējais pārskats

2015. gada pētījums „*Algu un ienākumu nevienlīdzība Eiropas Savienībā*”, kas tika veikts pēc Eiropas Parlamenta Ekonomikas un sociālo lietu direkcijas Nodarbinātības komitejas pieprasījuma, ir visaptveroši izvērtējis nesenās algu un ienākumu nevienlīdzības līmeņa izmaiņas un šo izmaiņu iespējamos cēloņus. Pētījumā tika konstatēts, ka kopš 1980-to gadu vidus lielākajā daļā Eiropas Savienības dalībvalstu ir palielinājies algu un ienākumu nevienlīdzības līmenis. Pēc finanšu krīzes un taupības programmām, kuras tai sekoja, ES dalībvalstīs ir strauji palielinājies nevienlīdzības līmenis, un tas turpina palielināties divās

⁴ Dreger, C. Lopez-Bazo, E. Ramos, R. Royuela, V. un Surinach, J. (2015) „*Algu un ienākumu nevienlīdzība Eiropas Savienībā*” (*Wage and income inequality in the European Union*), pētījums Eiropas Parlamenta Iekšpolitikas ģenerāldirektorāta Nodarbinātības komitejai; Politikas departaments A: ekonomiskā un zinātniskā politika, ip/a/emp/2013-05, pe 536.294, Janvāris; pieejams Internetā:

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/536294/IPOL_STU\(2015\)53629](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/536294/IPOL_STU(2015)53629)

4_EN.pdf

trešdaļās ES dalībvalstu, it īpaši tajās valstīs, kuras finanšu krīze ir skārusi visvairāk (piemēram, Igaunijā, Grieķijā, Īrijā un Spānijā). Izmaiņas algu *strukturā* lielā mērā ietekmēja nevienlīdzību, t.i., pēdējos gados darba samaksa tika samazinājusies darba ņēmējiem ar vienādām īpašībām; nodarbinātības kvalitāte Eiropas Savienībā arvien pasliktinās, un nodarbinātība vairs negarantē izklūšanu no nabadzības. Tas pats pētījums ir parādījis arī to, ka faktori, kas visvairāk ietekmē nevienlīdzības tendences, ir saistīti, pirmkārt, ar tehnoloģiskajām pārmaiņām un, otrkārt, ar globalizētās tirdzniecības ietekmi.

Šķiet, ka jaunās tehnoloģijas veiksmīgi papildina augsti kvalificētu darbinieku darbu, palielinot viņu produktivitāti un ļaujot viņu algām pieaugt straujāk par citu darba ņēmēju algām. Tādējādi algu polarizācija (noslāņošanās) palielinās it īpaši ienākumu sadales augšgalā. Savukārt kvalificēta, bet rutīnas darba (piem., grāmatvedības, lietvedības un administrēšanas jomā) vērtība darba tirgū samazinās, samazinoties datoru cenām. Nozarēs ar straujāku informācijas un sakaru tehnoloģiju (ICT) pieaugumu ir vērojams lielāks pieprasījums pēc augsti kvalificētiem darbiniekiem, vienlaicīgi samazinoties pieprasījumam pēc darbiniekiem ar vidējo izglītību.

Jaunākās tehnoloģijas salīdzinoši nav skārušas zemāk kvalificētas vai mazāk atalgotas darbavietas tādā jomā kā individuālie pakalpojumi (tomēr ir iespējams, ka mazumtirdzniecības un transporta jomā pavisam drīz notiks ievērojams darbavietu samazinājums, jo pašlaik šajās jomās tiek izmēģinātas jaunas tehnoloģijas un jaunas individuālo pakalpojumu pieejas). Vācijas piemērs parāda, ka tehnoloģiskās pārmaiņas ietekmē ienākumu sadales augšgalu, savukārt ienākumu sadales apakšgalā lielāku ietekmi izraisa darba apstākļu un darba piedāvājumu izmaiņas (piemēram, vairāku ierobežojumu atcelšana darbavietās un nodarbināto sieviešu skaita palielināšanās).

2017. gada ziņojumā „Nodarbinātība un sociālā attīstība Eiropā” ir norādīts, ka 96% darbavietu, kas tika zaudētas finanšu krīzes laikā un pēc tās, pieder pie ražošanas, būvniecības un lauksaimniecības nozarēm. Savukārt pakalpojumu

nozārē, kā arī uz zināšanām balstītās nozarēs ir vērojams visstraujākais izaugsmes temps, neskatoties uz to, ka visvairāk Eiropas Savienības iedzīvotāju ir nodarbināti tādās nozarēs kā vairumtirdzniecība, tirdzniecība, transports, izmitināšana, kā arī pārtikas un ēdināšanas nozares. Tiek atzīts, ka tūrisms ir pasaulē lielākais nodarbinātības sektors. Taču pēckrīzes periodā ir notikusi darbavietu pārceļšana uz pakalpojumu nozarēm un uz nepilnas slodzes darbu, kā rezultātā darba stundas nav pieaugušas tādā pašā ātrumā kā nodarbinātības līmenis. 2017. gada ziņojums „Nodarbinātība un sociālā attīstība Eiropā” norāda uz to, ka Eiropas Savienībā ir plaši sastopams arī nepilnas slodzes darbs, kas netiek izvēlēts brīvprātīgi (apstākļu noteikta nepilna laika nodarbinātība), un līdz ar to pastāv arī nepietiekamas nodarbinātības problēma.

Nodarbinātības līmenis Eiropas Savienības dalībvalstīs pašreiz ir salīdzinoši augsts - 71,1%, taču dažās dalībvalstīs (piemēram, Grieķijā un Spānijā) nodarbinātības līmenis joprojām ir krietni zemāks par pirmskrīzes līmeni (Grieķijā par 10 un Spānijā par 4 punktiem zemāks par iepriekšējā perioda maksimālo līmeni). Bezdarba līmenis Eiropas Savienībā joprojām ir augsts (7,8%), savukārt ilgstoša bezdarba (ilgāka par diviem gadiem) līmenis sastāda 4%. Tāpat kā ar visiem datiem, šo rādītāju līmenis dažādās ES dalībvalstīs ievērojami atšķiras, un, neraugoties uz bezdarba līmeņa vispārējo samazināšanos Eiropas Savienības mērogā, bezdarba līmeņa izkliede dažādās ES dalībvalstīs nesamazinās. Eiropas Stratēģijas 2020 mērķi attiecībā uz 75% nodarbinātības līmeni Eiropas Savienībā ir iespējams sasniegt, labāk integrējot darba tirgū neaizsargātās iedzīvotāju grupas. Tomēr nodarbinātības līmeņa rādītājs pats par sevi nesniedz informāciju par darba vietu kvalitāti vai ilgtspēju valstī, vai arī par to, kā tas ietekmē nabadzības līmeņa samazināšanu. EAPN tīkls pauž bažas par to, ka dalībvalstu valdības atbalsta darba vietu radīšanu par jebkuru cenu, kas ir problēmas īstermiņa risinājums ar potenciāli negatīvām sekām ilgtermiņā.

Aprēķinātais AROPE ⁵ rādītājs parāda, ka to cilvēku skaits, kuri ir pakļauti nabadzības un sociālās atstumtības riskam, ir nedaudz samazinājies pēdējo gadu laikā un tagad ir mazāks par 119 miljoniem (visā Eiropas Savienībā), lai gan monetārās nabadzības līmenis Eiropas Savienībā turpina palielināties. Nabadzības riskam pakļauto cilvēku skaits joprojām ir par 700 000 lielāks nekā Eiropas Stratēģijas 2020 sākuma rādītāji (pēc 2008. gada datiem). Tātad pagaidām nav panākts progress attiecībā uz Eiropas Stratēģijas 2020 mērķi (t.i., samazināt nabadzības riskam pakļauto cilvēku skaitu vismaz par 20 miljoniem). Eiropas Savienībā finansiālās grūtības vēsturiski ir augstā līmenī, kā arī lielākajā daļā ES dalībvalstu lielas problēmas sagādā augstas mājokļu izmaksas un nepietiekama mājokļu pieejamība. Kopumā augstākam nabadzības un sociālās atstumtības riskam Eiropas Savienībā ir pakļautas sievietes, māsaimniecības ar bērniem (it īpaši vientuļie vecāki un daudz bērnu ģimenes), cilvēki ar invaliditāti, dažas etnisko minoritāšu grupas (it īpaši romi), kā arī migranti.

Lielākajā daļā ES dalībvalstu kopš 2013. gada ir palielinājušies valsts izdevumi, kas ir saistīti ar sociālo aizsardzību, lai gan no 2012. līdz 2014. gadam Grieķijā un Kiprā bija vērojams liels valsts izdevumu samazinājums saistībā ar fiskālo konsolidāciju. Tomēr dalībvalstu izdevumi ģimeņu atbalstam, mājokļiem un sociālās atstumtības samazināšanai nav palielinājušies, lai gan iekļaujoša un lielāka darbaspēka līdzdalība nākotnē to noteikti prasīs.

⁵ **ARPE** rādītājs parāda nabadzības vai sociālās atstumtības riskam pakļauto cilvēku skaitu. Tas sevī ietver cilvēkus kādā no trim riska kategorijām: nepietiekamu ienākumu radīta nabadzība (pēc sociālo pabalstu saņemšanas); materiālā nenodrošinātība; dzīve māsaimniecībā ar zemu nodarbinātības intensitāti. Katrs iedzīvotājs tiek uzskaitīts tikai vienreiz, pat ja viņa konkrētā situācija atbilst vairāk nekā vienai riska kategorijai. Šie dati ir no EU-SILC (Eiropas Savienības apsekojuma par iedzīvotāju ienākumiem un dzīves apstākļiem). Vairāk informācijas: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/europe-2020-indicators/europe-2020-strategy/headline-indicators-scoreboard>

Arvien pieaug to iedzīvotāju skaits, kuri nav nodrošināti ar pienācīgu sociālo aizsardzību (it īpaši ar ienākumu aizsardzību), kā arī ne visās ES dalībvalstīs minimālais ienākums tiek nodrošināts pienācīgā līmenī cilvēka cienīgai dzīvei. Liela daļa sociālās aizsardzības nodrošinājuma negatīvo izmaiņu parādās tāpēc, ka tiek pasliktināta dalībvalstu politika attiecībā uz sociālās aizsardzības pieejamību, kā arī tāpēc, ka notiek izmaiņas darba tirgū. Ja tas viss turpināsies, nākotnē nabadzības risks (tostarp strādājošo nabadzības risks) arvien palielināsies un skars ievērojamu Eiropas Savienības iedzīvotāju skaitu. Valsts iestādes ir vairākkārt apgalvojušas, ka nodarbinātība ir labākais veids, kā izkļūt no nabadzības, taču ir acīmredzami, ka nodarbinātība to vairs negarantē, it īpaši tajās ES dalībvalstīs, kurās ir atcelti darba tirgus ierobežojumi.

Galvenais vēstījums ir tāds, ka tehnoloģiskās pārmaiņas pašas par sevi neizraisa atalgojuma samazināšanos un darba apstākļu pasliktināšanos (it īpaši vidēji un mazāk kvalificētiem darbiniekiem). Tehnoloģiskās pārmaiņas savukārt veicina un paātrina uz augstu peļņu orientētu uzņēmējdarbības modeļu parādīšanos ES darba tirgū, kuri izmanto savā labā darba likumdošanas un sociālās aizsardzības tiesiskos regulējumus. Šis jautājums ir jārisina, lai novērstu nodarbinātības nestabilitātes, nabadzības un sociālās atstumtības riska pieaugumu.

Globalizācijas, tirdzniecības specializācijas un ārpakalpojumu sniegšanas rezultātā augsti industrializētās valstīs palielinās darbaspēka pieprasījums pēc augsti kvalificētiem darbiniekiem, kā arī samazinās mazāk kvalificētu darbinieku atalgojums. Turklāt zemākas kvalifikācijas darbinieki saskaras ar lielāku konkurenci attiecībā uz darbavietām, kā arī ar to, ka viņu darbavietas bieži vien tiek pārvietotas ārzonās. Konkurenci attiecībā uz darbavietām pasliktina arī dalībvalstīs īstenota taupības politika, kas samazina ekonomikas izaugsmes un jaunu darbavietu radīšanas tempu. Darbavietu trūkums liek jauniešiem strādāt nestabilās darbavietās jaunu pakalpojumu uzņēmumos, saņemot nepietiekamu sociālo aizsardzību, savukārt vēl pastāv risks, ka darba ņēmēji, kuri emigrē uz bagātākām ES valstīm, tur tiks ekspluatēti.

Darba tirgus institūcijas ietekmē nevienlīdzības līmeni darba tirgū. Pastāv pierādījumi tam, ka algu noteikšanas vidējais līmenis (ne centralizēts un ne pārāk sadrumstalots) sašaurina algu struktūru, tādējādi samazinot nevienlīdzību. Eiropas Savienībā pašlaik ir samazinājusies gan dalība arodbiedrībās, gan arī algu līgumu (vienošanās par algām) noslēgšana, kas, iespējams, ir izraisījusi nevienlīdzības pieaugumu ES darba tirgū. Lai uzlabotu darba tiesības, ir jāvienkāršo darba koplīgumu slēgšanas pieejamība neatkarīgi nodarbinātajiem vai pašnodarbinātajiem iedzīvotājiem, kā arī netipiskajiem darbiniekiem, jo šo kategoriju iedzīvotāju skaits Eiropas Savienībā arvien pieaug, savukārt viņu atalgojums ir zemāks, bet darba apstākļi ir sliktāki nekā darba ņēmējiem.

2015. gada pētījuma „*Algu un ienākumu nevienlīdzība Eiropas Savienībā*” būtiskākais secinājums attiecībā uz nabadzības apkarošanu ir tāds, ka minimālās algas ievērojami samazina ienākumu nevienlīdzību peļņas sadales apakšējā daļā. Tāpēc, ka minimālās algas ir ļoti pretcikliskas, tās sniedz atbalstu cilvēkiem, kuru ienākumi ir zemi, grūtos ekonomiskos apstākļos, pat ja minimālo algu pirktspēja samazinās. Tomēr Eiropas Savienības darba tirgū pastāv nepieciešamība pēc stingrāka un visaptveroša atalgojuma tiesiskā regulējuma.

Kopumā EAPN tīkla dalībnieki uzskata, ka taupības pasākumi ir svarīgākais faktors, kas ir izraisījis augstas kvalitātes darbavietu zaudēšanu Eiropas Savienības darba tirgū, tādējādi ietekmējot arī darba produktivitāti, atalgojumu un darba drošību, pakalpojumu kvalitāti, kā arī nodokļu ieņēmumus. Šobrīd Eiropas Savienības darba tirgū pastāv arvien lielāka tendence radīt zemas kvalitātes vai riskantas darbavietas, savukārt pastāv arvien mazāk līdzekļu cīņai pret pieaugošo nabadzības un sociālās atstumtības risku. Šāda politikas pieeja nav sociāli ilgtspējīga.

Tālāk šajā dokumentā tiks aplūkota situācijas attīstība attiecībā uz darbavietu nestabilitāti un tās iespējamā saikne ar jauniem darba veidiem un globalizāciju.

Pastāv ļoti būtiskas atšķirības ES dalībvalstu starpā attiecībā uz to darba tirgus situācijām un regulatīvām pieejām. Darba tirgus izmaiņu tempam paātrinoties, kopējie Eiropas Savienības mērķi, principi un standarti, kas atspoguļo Eiropas sociālās vērtības, būs vairāk nekā jebkad nepieciešami Eiropas Savienības mērogā un tiks veicināti visā pasaulē.

2.2. Nestandarta un netipiskā nodarbinātība

Darba tirgus pašreizējā situācija

Eiropas Sociālo tiesību pīlārs sevī ietver skaidri noformulēto 5. principu par drošu un pielāgojamu nodarbinātību, kurā ir teikts, ka „*ir jānovērš tādas darba attiecības, kas rada nedrošus darba apstākļus, tostarp aizliedzot netipisko darba līgumu ļaunprātīgu izmantošanu*” un ka „*ir jāveicina pāreja uz beztermiņa darba attiecībām*”. 2017. gada Ziņojumā par nodarbinātības jomas un sociālo attīstību Eiropā (ESDE) tika atzīts, ka Eiropas Savienībā ir plaši izplatītas nestabilas (pagaidu) līgumiskas vienošanās par nodarbinātību, atzīmējot, ka **netipiskā nodarbinātība** bieži vien tiek definēta kā pilna laika pagaidu nodarbinātība, definīcijā ieskaitot arī nepilna laika pagaidu nodarbinātību un nepilna laika pastāvīgu nodarbinātību. Ziņojumā tika uzsvērts, ka šie nodarbinātības veidi potenciāli sniedz atbalstu iedzīvotāju grupu ar dažādām vajadzībām un pienākumiem iekļaušanai darba tirgū, taču netipiskā nodarbinātība ir saistīta arī ar augstu risku attiecībā uz darba apjomu, darba samaksas pietiekamību un darbavietu kvalitāti, kā arī nodrošina pieejamos fiskālos resursus, kurus var novirzīt darba tirgus integrācijai un sociālajai aizsardzībai.

2017. gada Ziņojumā par nodarbinātības jomas un sociālo attīstību Eiropā tika pausts uzskats, ka darba tirgus nestabilitāti izraisa nestandarta darba līgumu un zema atalgojumu kombinācija. Tiek apdraudēta darba produktivitāte, iedzīvotāju tiesības uz bezdarbnieku pabalstu un citiem pabalstiem, kā arī pensijas. Pastāv arī tāds faktors kā jauniešu aizkavētā neatkarība un ģimenes izveidošana, kas potenciāli samazina dzimstības līmeni. Izņemot jauniešus, citas

iedzīvotāju grupas, kuras ir pakļautas lielākam nodarbinātības nestabilitātes riskam, ir: sievietes, migranti, zemas kvalifikācijas darbinieki un fiziskā darba strādnieki.

2018. gada *Vienotajā nodarbinātības ziņojumā* tika norādīts, ka apstākļu noteiktās nepilna laika nodarbinātības līmenis Eiropas Savienībā ir samazinājies, taču joprojām ir augsts, savukārt algu pieaugums ir neliels, un tas atpaliek no produktivitātes pieauguma. Ņemot vērā neseno Eiropas Padomes *Ieteikuma* priekšlikumu attiecībā uz visu darba ņēmēju piekļuvi sociālajam nodrošinājumam kā daļai no *Sociālā taisnīguma paketes*, pēc Eiropas Komisijas novērtējuma 2016. gadā nedaudz mazāk par 40% no visiem nodarbinātajiem Eiropas Savienības iedzīvotājiem tika nodarbināti nestandarta nodarbinātības veidos vai bija pašnodarbinātie. Puse no viņiem bija pakļauta riskam nesaņemt pietiekamu piekļuvi sociālajai aizsardzībai un ar to saistītiem nodarbinātības pakalpojumiem.

Jaunākās tendences nestandarta un netipiskajā nodarbinātībā (2017. gada „Ziņojuma par nodarbinātības jomas un sociālo attīstību Eiropā” dati)

- ❖ **Bezdarba līmeņa atšķirība** starp darba ņēmējiem vecumā no 25 līdz 39 gadiem un darba ņēmējiem vecumā no 40 līdz 64 gadiem ir ievērojami palielinājusies kopš krīzes, neskatoties uz to, ka gados jaunākām iedzīvotāju grupām bieži vien ir augstāka kvalifikācija. Jauniešiem ir kļuvis grūtāk atrast darbu pēc absolvēšanas.
- ❖ **Pārāk augsta kvalifikācija** (situācijas, kad iedzīvotājiem ir augstākas kvalifikācijas nekā tās, kuras ir nepieciešamas konkrētajās darbavietās) – pēdējo divdesmit gadu laikā šī problēma ir mēreni paaugstinājusies.
- ❖ **Darba drošība** ir samazinājusies pēdējo divdesmit gadu laikā, savukārt nestandarta darba līgumu izmantošana ir palielinājusies, it īpaši attiecībā uz gados jaunākiem darba ņēmējiem. Par standarta darba līgumiem uzskata

pastāvīgus (beztermiņa) un pilna laika darba līgumus. Ir palielinājusies pastāvīgu nepilna laika darba līgumu, kā arī pagaidu pilna laika un pagaidu nepilna laika darba līgumu izmantošana Eiropas Savienības darba tirgū.

- ❖ **Nepilna laika darbs** veido 20% no visas nodarbinātības Eiropas Savienības darba tirgū. Tā pieaugumu daļēji izskaidro darba tirgus nozaru pāreja uz tādām nozarēm kā profesionālie pakalpojumi un valsts pārvalde, lai gan nepilna laika nodarbinātības līmenis ir pieaudzis visās nozarēs, izņemot lauksaimniecību. Nepilna laika darba pieaugums nozīmē arī to, ka gados jaunāku darba ņēmēju kopējais nostrādāto stundu skaits vēl nav sasniedzis pirmskrīzes līmeni. Apstākļu noteiktas (ne brīvprātīgas) nepilna laika nodarbinātības līmenis ir īpaši augsts Kīprā un Spānijā (kur tas sastāda 60% no visas nepilna laika nodarbinātības), kas atspoguļo krīzes un tās seku negatīvo ietekmi. Katrs trešais gados jauns darba ņēmējs (vecumā līdz 39 gadiem) ir strādājis vai strādā nepilna laika darbavietā, jo nav varējis atrast pilna laika darbu.
- ❖ **Pagaidu nodarbinātības (kas ir uz noteiktu laiku) līmenis** kopš ekonomiskās krīzes Eiropas Savienības mērogā nav palielinājies, taču tas ir ievērojami palielinājies Horvātijā. Dažādās Eiropas Savienības valstīs pagaidu nodarbinātības līmenis ievērojami atšķiras: Rumānijā un Lietuvā tas ir ļoti zems (2%), savukārt tās līmenis ir daudz augstāks Spānijā un Polijā (20% no kopējās nodarbinātības). Darba līgumi uz noteiktu laiku ir divreiz biežāk sastopami gados jaunākiem darba ņēmējiem, un šī atšķirība arvien palielinās.
- ❖ **Pašnodarbinātība** veido 14% no kopējās nodarbinātības Eiropas Savienībā, un kopš krīzes tās vispārējais īpatsvars kopējā nodarbinātībā nav palielinājies, lai gan tas ir palielinājies dažās dalībvalstīs, piemēram, Apvienotajā Karalistē (15%). Savukārt ES mērogā pašnodarbināto personu skaits, kurām ir padotie, ir samazinājies par vienu miljonu. Pašnodarbinātajiem iedzīvotājiem ir zemākas algas nekā darba ņēmējiem

un mazākas iespējas apmeklēt apmācības. Šīs izmaiņas varētu likt aizdomāties par to, ka pašnodarbināto iedzīvotāju definēšana par „uzņēmējiem” (kā to dara Eiropas Savienībā un kas ietekmē arī viņu piekļuvi sociālajai aizsardzībai) aizvien vairāk neatbilst pašnodarbināto reālajai situācijai.

EAPN tīkla novērtējums un darba tirgus problēmas

Nestandarta un netipiskās nodarbinātības īpatsvara pieaugums Eiropas Savienības darba tirgū un tā tiešā saistība ar pieaugošo nabadzības un sociālās atstumtības līmeni ir problēma, uz kuru EAPN tīkls pastāvīgi norāda. Pavisam neseno šo problēmu ir konstatējušas arī vairākas ES dalībvalstis (BE, CY, DE, ES, FR, IT, NL, UK), analizējot savas valsts *Nacionālo reformu programmu* 2017. gadam.⁶ Dalībvalstu pieredze šajā jautājumā un pieejamo pierādījumu kvalitāte ir ļoti atšķirīga. 2018. gada *Valstu ziņojumu* provizoriskā analīze, kuru ir veikuši EAPN tīkla dalībnieki, arī norāda uz to, ka daudzās ES dalībvalstīs (DE, HU, IE, MT, NL, PL, SK, SE) ir vērojams **strādājošo nabadzības pieaugums**, kura iesmesli ir:

- slikti un nav ilgtspējīgi darba apstākļi;
- zems atalgojums;
- ilgtspējīgu darba līgumu trūkums;
- pašnodarbinātība (dažos gadījumos – fiktīva);
- tas, ka daudzi iedzīvotāji ir spiesti strādāt divās vai vairākās darbavietās bez sociālā nodrošinājuma.

⁶ EAPN tīkla publikācija „*Sociālās tiesības vai bēdīgs sociālais stāvoklis? 2017. gada Nacionālo reformu programmu novērtējums*” (*Social Rights or Social Plight? Assessment of the 2017 National Reform Programmes*), izdota 2017. gada oktobrī un pieejama šeit: <http://www.eapn.eu/social-rights-or-social-plight-eapn-assessment-of-the-2017-national-reform-programmes/>

Savās atbildēs uz EAPN datu apkopošanas uzdevumu šī analītiskā dokumenta sastādīšanai gandrīz visi EAPN nacionālie tīkli atzīmēja darba tiesību samazināšanos savā valstī, kā arī darba tiesību atšķirības starp darba ņēmējiem, kas ir nodarbināti dažādās nozarēs un dažādos darba veidos. Šķiet, ka Eiropas Savienības darba tirgū arvien pieaug **nodarbinātības nestabilitātes risks un tās izplatība**, ko izraisa:

- darba samaksas samazināšanās;
- nepilnīgas darba attiecības;
- sociālās aizsardzības nodrošinājuma trūkums;
- smagākas darbaspēka ekspluatācijas formas;
- tas, ka darba ņēmējiem trūkst spējas aizstāvēt savas intereses un panākt sev izdevīgus darba noteikumus / apstākļus.

Dažas no šobrīd aktuālākajām problēmām Eiropas Savienības darba tirgū:

- ✓ uz **noteiktu laiku noslēgtu (īstermiņa) darba līgumu skaita pieaugums** (CY, ES, NL, NO, SE, UK), ieskaitot nulles stundas darba līgumus vai dežūras darba līgumus (AT, CY, IE, IT, UK);
- ✓ **nepietiekama nodarbinātība un pārāk augstu kvalificēti absolventi** (CY, ES, IT, PT, UK);
- ✓ **darba tirgus ierobežojumu atcelšanas sekas** (ES, IT, SE, UK);
- ✓ darba ņēmēji ar **zemu atalgojumu un netipisku darba līgumu** tiek vienlaicīgi nodarbināti **vairākās darbavietās** (CY, GR, NL, RO);
- ✓ **apstākļu noteiktas nepilna laika nodarbinātības** (kas netika izvēlēta labprātīgi) īpatsvara pieaugums (BE, CY, ES, PT);
- ✓ **vidējās darba algas samazināšanās vai pārāk zemas vidējās darba algas** (BE, ES, GR, PT, UK);
- ✓ **fiktīvas darbavietas**, kuras ir mākslīgi radījušas valsts iestādes (FR, PT);
- ✓ **darba attiecību vājināšanās**, pieaugot „konsultantu”, „projekta darbinieku” un „pašnodarbināto” skaitam (ES, DE, NL, SE, UK).

Gandrīz visus EAPN nacionālos tīklus uztrauc **vienpusējs darba tirgus elastīgums**, kas dod priekšroku darba devējiem, **darba drošības samazināšanās, darba attiecību vājināšanās**, kā arī **ilgtermiņa, pilna laika darba līgumu** starp darba devējiem un darba ņēmējiem **skaita samazināšanās**.

Jaunā Eiropas Savienības *Euro-speak* koncepcija ietver sevī politikas virzienu **Securiflex**, pārveidojot veco elastdrošības (elastīguma un sociālās drošības) jēdzienu, kas uzskata darba līgumattiecību elastīgumu, kā arī darba drošības un aizsardzības samazinājumu par neizbēgamu (vai pat vēlamu) jaunu darba veidu kontekstā. Gandrīz visi nacionālie EAPN tīkli ir pieminējuši arī neapmaksātās prakses (stažēšanās) piedāvājuma pieaugumu, it īpaši jauniešiem.

Īrijā un Apvienotajā Karalistē ir sastopami likumdošanas priekšlikumi attiecībā uz **nulles stundas darba līgumu vai dežūras darba līgumu** noslēgšanu. Austrijā, tāpat kā daudzās citās ES dalībvalstīs, šāda veida darba līgumi nav oficiāli atļauti vai reti tiek izmantoti⁷. Itālijā šādus darba līgumus ir paredzēts stingri reglamentēt, taču tiek atzīmēts, ka esošo tiesību aktu īstenošana un izpilde Itālijā varētu būt nepietiekama. EAPN tīkla dalībnieki Kiprā ir norādījuši, ka gandrīz viss pagaidu darbs (uz noteiktu laiku noslēgti darba līgumi) netika izvēlēts labprātīgi, jo Kiprā ir cita veida darbavietu trūkums. Apvienotās Karalistes EAPN tīkla dalībnieki atsaucās uz pētījumiem, kuri liecina, ka lielākajā daļā Eiropas Savienības dalībvalstu ir palielinājusies dažu veidu nodarbinātības nestabilitāte, taču **darba tirgus regulējumu raksturs** ir galvenais, kas nosaka izmaiņas šajā jomā.⁸

⁷ Full Fact (Apvienotā Karaliste) (2016) raksts „Nulles stundas darba līgumi: vai Apvienotā Karaliste ir atšķirīga?” (*Zero-hours contracts: is the UK “the odd one out?”*) 26. jūlijs, pieejams: <https://fullfact.org/law/zero-hours-contracts-uk-europe/>

⁸ Hudson-Sharp, N. un Runge, J. (2017) „*Starptautiskās tendences attiecībā uz nodarbinātības nestabilitāti: ziņojums arodbiedrību kongresam*” (*International trends in*

EAPN tīkla dalībnieki uzskata, ka darba tirgus saskaņošanas kvalitāte (atbilstība darba tirgus vajadzībām) tiek samazināta, palielinoties nestabilu darbavietu piedāvājumam. To samazina arī **valsts iestāžu nerimstošais negatīvais spiediens uz bezdarbniekiem, lai mudinātu viņus ātrāk atrast sev jebkādu darbu**. Bieži vien attiecībā uz bezdarbniekiem pastāv prasība (kā tas ir Francijā un Luksemburgā), ka viņiem obligāti ir jāpiekrīt uzņemties otro viņiem piedāvāto darbu. Šāda pieeja neveicina ilgtspējīgas kvalitātes nodarbinātību (ar pienācīgu darba samaksu un sociālo nodrošinājumu darba ņēmējiem) un palielina nabadzības risku.

EAPN tīkla dalībnieki uzskata arī, ka **fiskālā „konsolidācija” un valsts sektora** (kur atrodas daudzas augstas kvalitātes darbavietas) **samazinājums** tikai **saasina bezdarba un zemas kvalitātes darbavietu piedāvājuma problēmu**. Turklāt tas, ka darba meklētāju negatīva aktivizēšana arvien biežāk tiek izmantota, lai veicinātu viņu iekļaušanu darba tirgū, samazina darba meklētāju iespējas noraidīt sev nepiemērotu vai sliktas kvalitātes darbavietu. Tas potenciāli pasliktina darbā iekārtošanas kvalitāti, samazina darba produktivitāti un nodarbinātības ilgtspējību. Šķiet, ka šī problēma īpaši attiecas uz jauniešiem. Kā ir uzsvēris EAPN tīkla dalībnieks no Itālijas, ES dalībvalstu valdības ir palīdzējušas „sagraut esošās darba tirgus institūcijas”, nedomājot par to, ar ko aizvietot šīs darba tirgus institūcijas.

insecure work: A report for the Trade Union Congress), Nacionālais ekonomikas un sociālo pētījumu institūts, 3. maijs; pieejams:

https://www.tuc.org.uk/sites/default/files/InternationalTrendsInInsecureWork_0.pdf

2.3. Automatizācija un robotizācija

Darba tirgus pašreizējā situācija

Termini „automatizācija”, „robotizācija” vai dažreiz izmantotais – „digitalizācija” attiecas uz procesu, kurā darbaspēks tiek aizvietots / nomainīts, aizstājot cilvēku darbu ar viedām (automatizētām) iekārtām. Eiropas Komisijas 2017. gada dokumentā par globalizācijas izmantošanu⁹ tika pieminēts, ka 2025. gadā globalizācija izskatīsies ļoti atšķirīgi, jo Eiropa vēl joprojām atrodas darba tirgus pārveidošanās agrīnajā posmā, pielietojot robotiku, informācijas un sakaru tehnoloģijas, kā arī mākslīgo intelektu, kas viss „radikāli ietekmēs to, kā mēs ražojam, strādājam, pārvietojamies un patērējam”. Lai gan nepastāv vispārēji galīgi pierādījumi tam, ka tehnoloģiski orientētās pārmaiņas darba tirgū samazina kopējo nodarbinātības apjomu, pastāv vairāk pierādījumu tam, ka tehnoloģiski orientētās pārmaiņas veicina zemas kvalifikācijas darba ņēmēju aizvietošanu un līdz ar to nosaka arī to, kāda veida darbavietas viņiem ir pieejamas un uz kādiem nosacījumiem.

Fraunhoferas institūta 2015. gada pētījums pēc Eiropas Komisijas pasūtījuma¹⁰, kurā tika aplūkoti tikai rūpniecības jomas uzņēmumi (izmantojot 2009. gada uzņēmumu datus), ir parādījis, ka rūpniecisko robotu izmantošanai ir neitrāla ietekme uz vispārējo nodarbinātību. Uzņēmumos ar

⁹ Eiropas Komisija (2017) „Diskusiju dokuments par globalizācijas izmantošanu” (*Reflection paper on harnessing globalisation*), Eiropas Komisija COM (017) 240, 10. maijs, pieejams: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/reflection-paper-globalisation_en.pdf

¹⁰ Jäeger, A., Moll, C. Som, O., Zanker, C., Kinkel, S., Lichtner, R. (2015) „Robotizētu sistēmu ietekmes analīze uz nodarbinātību Eiropas Savienībā” (*Analysis of the impact of robotic systems on employment in the European Union*), Fraunhoferas sistēmu un inovāciju pētījumu institūts, Eiropas Komisijas publikācija; Luksemburga, pieejama: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/fa9a1167-fcd6-4ed8-9491-ce451fc22e9c>

vertikālās ražošanas pārsvaru (kur lielāka vērtība tiek radīta uzņēmuma iekšienē, nevis pateicoties ārpalpojumu sniedzējiem vai ārzonas uzņēmumiem) bija lielāks darba ražīgums un kopējo faktoru produktivitāte. Lielākais automatizēto rūpnīcu skaits tika konstatēts Spānijā (48%) un Dānijā (44%), kam sekoja Francija (35%). Neskatoties uz augstu automatizācijas līmeni automobiļu rūpniecības nozarē, Vācijā bija zemāks vispārējais automatizācijas izmantošanas līmenis (29%), savukārt Nīderlandē bija novērojams viszemākais rūpniecisko robotu izvietojuma līmenis (23%) (pēc 2015. gada publikācijas „*Robotizētu sistēmu ietekmes analīze uz nodarbinātību Eiropas Savienībā*” datiem – 5.lpp.). Tā kā robotizācijas investīciju izmaksas ir augstas, to, galvenokārt, izmanto lieli uzņēmumi, kuri nodarbojas ar liela apjoma partiju ražošanu, it īpaši eksportējošie uzņēmumi. Pēc 2015. gada pētījuma datiem, transporta, gumijas un plastmasas rūpniecības jomas uzņēmumi bija vislielākie robotizācijas izmantotāji.

Apvienoto Nāciju Organizācijas Tirdzniecības un attīstības konferences (UNCTAD) 2017. gada pārskatā „Ārpus taupības” (Beyond Austerity) tika ziņots, ka roboti arvien vairāk aizstāj ikdienas darbus labi apmaksātās nozarēs, savukārt automatizācija maz ietekmē zemu atalgotas darbavietas ražošanas nozarē (piemēram, apģērbu un tekstilizstrādājumu ražošanas nozarē), taču šīm darbavietām ir tendence arvien vairāk koncentrēties to pašreizējās atrašanās vietās.¹¹ Šajā pārskatā tika uzsvērtas arī saikne starp robotizāciju un valdību taupības politikām. Turklāt, taupības politikas pastiprina iedzīvotāju bažas par „labu darbavietu” zaudēšanu robotizācijas rezultātā, neskatoties uz jebkādiem ieguvumiem no produktivitātes

¹¹ Apvienoto Nāciju Organizācijas Tirdzniecības un attīstības konferences (UNCTAD) 2017. gada Tirdzniecības un attīstības pārskats „*Ārpus Taupības: ceļā uz jaunu globālu darījumu*” (*Beyond austerity: towards a global new deal*), Apvienoto Nāciju Organizācijas Tirdzniecības un attīstības konferences sekretariāta ziņojums, 3. nodaļa, Apvienoto Nāciju Organizācija, 2017. gada 14. septembris, Ņujorka un Ženēva, pieejams: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2017_en.pdf

pieauguma, ko veicina robotizācija. Diemžēl ekonomiskā nenoteiktība ir kavējusi investīcijas, kas varētu radīt jaunas nodarbinātības nozares, kurās robotizācijas rezultātā aizvietotie darba ņēmēji varētu sev atrast jaunas darbavietas.

EAPN tīkla novērtējums un darba tirgus problēmas, kas tiek saistītas ar automatizāciju un robotizāciju

EAPN nacionālie tīkli ir snieguši piemērus attiecībā uz mehanizāciju un tehnoloģiskajām pārmaiņām, kuras var jo īpaši ietekmēt zemu kvalificētus darbiniekus un ierasto ikdienas darbu veicējus vai darba ņēmējus, kuri ir nodarbināti zemu atalgotās darbavietās dažādās nozarēs.

- ***Primārās nozares, tostarp lauksaimniecība, zivsaimniecība un naftas rūpniecība:***

Eiropas Savienības dalībvalstīs lauku saimniecības arvien vairāk paļaujas uz mehanizāciju, tāpēc maziem lauksaimniekiem un tiem, kuri joprojām izmanto tradicionālās lauksaimniecības metodes, pastāv darbības izbeigšanas risks, zaudējot ģimenes darbavietu un nākotnes nodarbinātības iespējas lauksaimniecības nozarē. Piemēram, Rumānijā, kur mehanizācija ir mazāk attīstīta, mazajiem lauksaimniekiem nepietiek kapitāla, lai veiktu ieguldījumus, tāpēc tur arvien palielinās ārvalstu īpašumtiesības uz liela mēroga zemnieku saimniecībām. Rezultātā mazie lauksaimnieki tiek izraidīti no zemes un paliek bez darba. Norvēģijas EAPN tīkls ir pieminējis lauksaimniecības urbanizāciju, kad privātpersonas un uzņēmumi paši audzē dārzenus sakņu dārzā (bieži vien iekštelpās, pilsētvidē).

Zivju pārstrādes rūpniecība ir mazāk automatizēta – darbinieku trūkuma rezultātā tajā kā darbaspēku arvien biežāk izmanto ārvalstu strādniekus (tostarp no Eiropas Savienības dalībvalstīm). Savukārt esošās lielās dzīvnieku audzētavas (piemēram, Nīderlandē un citās dalībvalstīs) var radīt ievērojamu

risku dzīvnieku labturībai un vides apdraudējumu, kā arī izmaiņas darbaspēka pieprasījumā.

Labi apmaksātu un augsti kvalificētu darbavietu zaudējums naftas rūpniecības nozarē Norvēģijā un Skotijā tiek vairāk saistīts ar naftas produktu piedāvājuma un pieprasījuma izmaiņām, taču Lielbritānijas EAPN tīkla pārstāvji ir norādījuši, ka naftas platformu dekonstrukciju jūrā bieži vien veic ārvalstu uzņēmumi, kuri kā darbaspēku izmanto migrantus, maksājot viņiem atalgojumu, kas ir zem Lielbritānijas minimālās algas likmes.

- ***Ražošanas un celtniecības nozares:***

Horvātija ir pieminējusi, ka valstī notiek robotizācija un darbavietu marginalizācija, jo valsts piedzīvo plašu korporatīvo krīzi; Rumānija atzīst, ka valstī ir notikusi zemas kvalifikācijas darbavietu zaudēšana tekstilrūpniecībā un citās nozarēs. Skandināvijas EAPN tīklu pārstāvji ir pieminējuši, ka šajās valstīs robotizācija uzlabo piegādes ķēžu saīsināšanas iespējas un palīdz atgriezt atpakaļ tās darbavietas, kuras iepriekš tika pārvietotas citās valstīs.

Savukārt Itālijas EAPN tīkla pārstāvji uzskata, ka automatizācija un robotizācija rada riskus Itālijas augstas klases mazajiem un vidējiem uzņēmumiem: ar jaunajām tehnoloģijām un ātrāku transportu ir vieglāk viltot viņu ražotās preces, tāpēc šie uzņēmumi ir saskārušies ar grūtībām attiecībā uz sava intelektuālā īpašuma aizsardzību. Vairākas citas ES dalībvalstis ir pieminējušas grūtības attiecībā uz maksājumu (autoratlīdzību) saņemšanu par savu intelektuālo īpašumu mūzikas un citās mākslas nozarēs, kā arī to faktu, ka jaunie uzņēmējdarbības modeļi rada grūtības mākslas nozarēs nodarbinātajiem iedzīvotājiem. Norvēģija ir pieminējusi eksperimentus ar veselu mājokļu 3D drukāšanu, kuras rezultātā ir iespējams lētāk saražot un izvietot mājokļus.

- ***Transporta nozare:***

Daudzi EAPN tīkla dalībnieki ir atzīmējuši zaudēto darbavietu iespējamo apjomu un darba veidu izmaiņas transporta nozarē. Vairāki dalībnieki ir pieminējuši *Uber* servisu, kurš taksometru vadītāju streiku rezultātā Itālijā neienāca, kā arī bezpilota lidaparātu (dronu), kuri šobrīd tiek izmēģināti, piegādi. Vairākas ES dalībvalstis, tostarp Ziemeļvalstis un Apvienotā Karaliste, ir atzīmējušas, ka bezvadītāja transports (it īpaši autobusi un kravas automašīnu ķēdes) pašlaik tiek izmēģināts un drīzumā tiks licencēts dažās ES dalībvalstīs.

- ***Administratīvā, banku darbības un tirdzniecības nozares, kā arī mazumtirdzniecības pakalpojumi:***

Lielākā daļa EAPN tīkla dalībnieku atzīst, ka automatizācijas un robotizācijas rezultātā tika zaudētas regulārās rutīnas darbavietas, tostarp vidēji atalgotas darbavietas banku darbības, tirdzniecības un reklāmas nozarēs, kā arī administratīvā rakstura darbavietas visās nozarēs. Šajā sakarā **Latvija** ir pieminējusi pašapkalpošanos un pašreģistrēšanos. Informācijas tehnoloģijas un algoritmi arvien biežāk apstrādā lielus datu apjomus, neskatoties uz algoritmu lomu finanšu krīzes izraisīšanā. Mākslīgais intelekts nākotnē dos arvien lielāku ieguldījumu prognozēšanas jomā. Piemēram, jauns produkts reālā laikā uzrauga *Twitter* un pareģo, kas kļūs populārs tieši šajā tīklā, tādējādi ļaujot finanšu uzņēmumiem pielāgot savas finansiālās pozīcijas, lai gūtu lielāku peļņu. Itālija un Apvienotā Karaliste ir pieminējušas iespēju palielināt ārzonu skaitu (ārpakalpojumu sniegšanas apjomu), izmantojot platformas, savukārt **Latvija** ir pieminējusi strauju tiešsaistes banku un azartspēļu nozares pieaugumu.

- ***Veselības un aprūpes pakalpojumu nozares:***

Ziemeļvalstis un Apvienotā Karaliste ir pieminējušas, ka šajās nozarēs arvien vairāk tiek izmantots attālinātais darbs un e-veselība, kā arī pastāv iespēja

intensīvāk izmantot informācijas tehnoloģijas slimību diagnostikā, kas varētu samazināt ārstu skaitu. EAPN nacionālie tīkli Portugālē un Zviedrijā ir minējuši iespēju uzlabot veselības un aprūpes pakalpojumu nodrošināšanu lauku rajonos. Portugāles tīkls ir atzīmējis eksperimentu Koimbrā¹², kur bezpilota lidaparāti (droni) un citu veidu roboti izmantoti, lai sniegtu veselības un aprūpes jomas pakalpojumus gados vecākiem cilvēkiem lauku rajonos. Neskatoties uz to, EAPN tīkla dalībnieks *Eurodiaconia* ir uzsvēris, ka galvenais risks daudzās lauku teritorijās joprojām ir saistīts ar nepietiekamu veselības aprūpes pakalpojumu nodrošināšanu medmāsu un medicīnas personāla trūkuma dēļ.

Lielākā daļa EAPN tīkla dalībnieku ir pieminējuši **regulāro rutīnas darbavietu zaudēšanu**, un visticamāk tas arvien palielinās nabadzības risku nepārtrauktās taupības apstākļos, kuras dēļ tiek samazināts alternatīvu nodarbinātības avotu skaits.

Tās dalībvalstis, kurās pašlaik ir zemāks automatizācijas līmenis, vēl zaudēs lielāko daļu darbavietu nākotnē. Tiek uzskatīts, ka šobrīd Rumānija ir pakļauta vislielākajam darbavietu zaudēšanas riskam Eiropas Savienībā, jo tā diezgan strauji pāriet uz robotu izmantošanu (robotizāciju). **Jaunieši**, kuri meklē savu pirmo darbavietu, kā arī automatizācijas un robotizācijas rezultātā **aizvietotie darba ņēmēji ar parastām, ikdienas prasmēm ir tās iedzīvotāju grupas, kuras ir visneaizsargātākās pret ekspluatāciju** jaunās sadalītās darba piedāvājuma ķēdēs (kurās darbs tiek balstīts uz darba uzdevumiem un tā izpilde netiek nodrošināta konkrētajās darbavietās), nozarēs, kurās tiek izmantoti jaunie uzņēmējdarbības modeļi, kuru mērķis ir samazināt izmaksas un palielināt peļņu, tostarp izmantojot ārpakalpojumu

¹²Vairāk informācijas: <http://www.tvi24.iol.pt/tecnologia/penela/drones-entregam-comida-em-aldeias-isoladas-de-coimbra>

un http://rr.sapo.pt/noticia/77075/a_maquina_no_prolongamento_do_homem.

sniegšanu un „gig” ekonomiku (akord-ekonomiku - veicot pagaidu ārstata projektus vienu pēc otra).

Profesionālo polarizāciju ir pieminējuši Portugāles, Beļģijas, Vācijas un Apvienotās Karalistes EAPN tīkli. Tomēr gan Vācija, gan Apvienotā Karaliste ir atzīmējušas, ka ienākumu polarizācijas līmenis valstī nav augsts. Jaunās vidējā līmeņa darbavietas tiek aizpildītas ar atbilstošiem profesionāļiem. Horvātija ir pieminējusi ārpalpojumu izmantošanu un nodarbinātības marginalizācijas pieaugumu. Dānija ir norādījusi, ka kopējais rezultāts attiecībā uz darbavietu zaudēšanu, iedzīvotāju prasmju līmeni un profesionālo (nodarbinātības) polarizāciju joprojām ir apspriežams (atvērts debatēm).

Dānija un Zviedrija ir norādījusi uz **iespējamām negatīvām sociālajām sekām**, kuras rodas, **pilnībā digitalizējot piekļuvi pakalpojumiem, tostarp sociālajiem pakalpojumiem un darba meklēšanas pakalpojumiem**, it īpaši neaizsargātajām iedzīvotāju grupām, kā arī gados vecākiem cilvēkiem. Rumānijas EAPN tīkls ir bijis viens no vairākiem nacionālajiem EAPN tīkliem, kuri ir pieminējuši **digitālās atstumtības risku**, it īpaši gadījumos, kad piekļuve digitālajām tehnoloģijām ir dārga, un tāpēc skolas un kopienas nespēj nodrošināt visiem iedzīvotājiem vienlīdzīgu piekļuvi digitālajām prasmēm.

IZMANTOTIE MATERIĀLI

- **The Future of Work.** *Labour market trends and their implications for risks of poverty and social exclusion.* Analysis paper. (2018). EU Inclusion Strategies group. European Anti-Poverty Network. Brussels.

Biedrība „EAPN-Latvia”

Brošūru© sagatavoja Inna Šumanska un Laila Balga
Eiropas Pretnabadzības tīkla 2018. gada līdzfinansēto
pasākumu ietvaros

Rīga, Decembris 2018